

Славен Радовановић

ПРИЧА О ЂАВОЛИМА НА КЕЈУ ПОРЕД РЕКЕ

„Ђаво?” – упитао ме је отац у парку поред реке. Било је то давно; оне године када су дуж његових стаза поставили наказе од камена, њихове кумире спечених, нагорелих ликова. Стајали смо близу великог каменог кеја на који је, једном својом страном, парк излазио на реку. Недалеко од нас, доле, поред кеја, вукло се нешто мутне воде речним коритом. Рекох већ, колико се сећам тог разговора: чинило ми се да није био изненађен, нити зачуђен; имао је онај мени добро знани смешак који му је висео испод доње усне.

„Од кога је бака чула за то?” – упитао ме је поново, овога пута без осмеха на лицу.

„Код деда Анастаса. Чула је да су поменули како се увек појављују двојица.”

„Два ђавола!?”

„Да” – повисио сам глас, сам себи постао сам важан, „и морала је да зна њихова имена. Није смела погрешно да их ословљава. Иначе би се наљутили, шамарали је и нестајали некуда у глуво доба ноћи.”

„Причали су да је била шамарана?”

„Да” – понових, „кажу да је то био једини услов. Да зна њихова имена.”

На тренутак је изгледао изненађен, а онда му се лице развукло у осмех. А његов осмех је био такав да му нисам одолео – па сам се и ја насмејао. Мада, морам признати, ако ме сећање не вара, у све то око Ђавола Милке-сликарке нисам баш био нешто спреман да поверујем.

„И шта је урадила кад су јој партнери одрекли помоћ?” – упитао је, сад већ с иронијом у гласу.

„Кажу да је остала у мраку плачући. Седела је поред хране коју је спремила за затвореног сина. Једино су они могли да му је дотуре, да не умре од глади.”

„Да му дотурају храну!?” – узвикну, овога пута заиста зачуђен.

„Да. И ако су врата била закључана, а стражар испред њих.”

„Е, мој сине” – уздахну Мира, „комунистичку робијашницу ни сам пакао не би могао да отвори. Ту ко уђе, тај ретко излази” – рече тужно ме погледавши. „Видиш да са местом у коме живиш нешто није у реду.” Мора да сам изгледао збуњено; можда уплашено његовим неочекивано озбиљним гласом.

„Како?” – промуцах.

„Где, и ко је на свету узимао подвалу, лаж и циркуска керебечења за истину?” – рече, приносећи кажишрет челу. „Град који се хвали подвалом, на све рачуна, а овде рачунају на најмање две ствари: да постоје места, слична овом, која се хвале разбојничким опачинама за које не постоје закони, или да постоји место, а то је баш ово, где се уз подвале, мало-помало, временом могу некажњено чинити сва лупештва овога света!”

Био сам очајан. Какве су то опачине, које су тако потресале оца, учинили моји код куће? Бака, завијеног чела, која је кубурила са високим притиском и болесним срцем. („Нећу још дуго”, говорила нам је у последње време.) Или намрштена, вечито уморна и као гроб ћутљива мајка? Или њене сестре од стрица, а моје тетке, које су као сенке клизиле кроз наш део дворишта ка свом крилу заједничке куће-на-дуж, како је за кућу говорила бака. („Морамо се с њима изделити. Да се зна чије је шта. Ја нећу још дуго”, уздисала је бака. – „Нећу да се вукљам по судовима ни са ким, па ни са њима“, преваљивала је мајка преко зуба, као да ваља стење.) Или деда Анастас? Па какве је он могао опачине да прави са својим пријатељима с којима се углавном смејао? Оно што ме је највише чудило у односу деда Анастаса и оца, а што никако нисам могао да доконам, било је: у чему је, заправо, лежала смишао њихове нетрпељивости и повремено отворене мржње? Забуна је за мене била тим већа јер су обојица мислила лоше и с презрењем о власти. Додуше, отац је то своје мишљење завијао у обланде, компликовао, водио рачуна, кад данас размислим, о форми, изговарајући реченице као да „гази по јајима”. („Не завијај ми у обланде и не гази као

по јајима! Ако имаш муда а ти реци шта мислиш о комунистима! Па куд пукло да пукло! Неће ти ништа бити јер говориш у кући Анастаса пекара! ”, говорио је деда Анастас, љут на политиканте и калкуланте у својој близини.)

„Нећу дозволити да останеш у оваквој средини! Готов си ако те не одведем одавде!” – обратио ми се отац, сад већ приметно узбуђен. То је деловало на мене. Изгледало је да ће ме истог момента, не рекавши никоме ништа о томе, ухватити за руку и повести тамо одакле је дошао концем тог лета. Осећао сам кривицу; чинило ми се да сам ја искључиви кривац за све, чак и за те избекељене, спечене аветиње које су с камених постоља парка зурила кроз нас. Испало је да испривавши ту лаж, у коју је отац био убеђен, она постаде необорива истина!? И сада треба да испаштам. Отац ће ме одвести и ја моје најдраже више никада нећу видети.

(„Језик држи за зубима, поготово кад си са њим”, говорила ми је мајка тихо, у поверењу, пре него што бих с оцем изашао у шетњу. „Из куће ништа не сме да изађе кроз твоја уста”, додала је, цедећи речи кроз стиснуте усне, док су њене плаве зенице добијале сиву боју. „Упропастићеш ми дете”, умешала би се Агнија, бабица, мој и сестрин кућни анђео, „нека с њиме прича шта хоће, отац му је.”) Ето, помислих, и одједном ми постаде хладно, нисам послушао мајку и сад ћу бити кажњен одвођењем.

Сећам се, како се не бих сећао тог разговора на речном кеју, у парку испуњеном каменим сподобијама.

Требало је године да прођу да бих схватио зашто је отац тако реаговао. Тих дана имао је заказано суђење са мајком око коначне доделе деце. За разлику од мајке, која је припремала читаву стратегију за ово суђење – отац је покушавао да ми саопшти одлазак из старе средине као нешто слично спашавању од болесне политике. Његова прича личила је на сазнање да – у вароши која се по његов живот показала пацерском, његов шаховски израз – локална политика ждере велике историјске истине. Ако би том очевом расуђивању о затомљеној историји додавали мој мали дечији живот кога чека сигурна пропаст – онда су моја забуна и страх били потпуни. Право искушење би настало када би ме запитало да ли довољно размишљам о свом знању и шта сам то учинио да се оно повећа између његова два задња доласка овде? Његова упозорења падала су на моју главу као громови:

„Видиш да овај шљам овде слави умирање!? Нема правог знања да им се супротстави, па су којекакви политикантски лелемуди потегли ђаволе да им помогну!” – Бацио сам поглед на парковске печене, поцрнеле главе, као да их први пут видим. У моменту сам заборавио на причу, коју сам чуо у дединој пекари, о томе ко помаже затвореном сину Милке-сликарке.

„Мораш имати знање о томе да је овај људски шљам на све спреман! Зар ниси видео, како истински ђаволи, од споменика старог градског гробља зидају, својим пролетерским бескућницима, станове, а рајетина овог места то мирно посматра?” – У ово није требало много да ме убеђује: цела варош је била тог лета под задахом отвореног гроба. Мени као да је било лакше: одбацио сам и последњу могућност да су они поцрнели акрепи, на каменим постољима, ђаволи изашли из пакла. Једино нисам успео да одагнам осећање туге која ме је тиштала: готово је, мислио сам, морам напустити све оно што сам овде волео. Кад је схватио да је пренаглио, отац је покушао да ме смири пребацивши ми руку преко рамена. Наставио је у пола гласа:

„Знам” – рекао је, „ти ни за шта на свету не би оставио баку.”

„Да” – промуцао сам очију пуних суза.

„Само да знаш” – наставио је убедљиво, „нема ту никаквих ђавола. Тражили су фотографије својих тестераша, који су се лоше држали при вешању, а за узврат су јој пустили сина.”

Код куће ме је чекало неумитно мајчино пропитивање:

Мајка: „Шта те је питао?”

Ја: „Ништа, причао је...”

Мајка: „О нама?”

Ја: „Не, већ о ђаволима код Милке-сликарке.”

Мајка: „Ти си му причао!?”

Ја: „Не!” – рекох, и слагах мајку од страха.

Мајка: „Па како зна!?”

Ја: Све зна!” – слегао сам раменима. Мајчино ислеђивање се настављало; било је болно и напето.

Мајка: „Чуо си о томе, морао си му рећи да знаш, зар не?”

Ја: „И јесам.”

Мајка: „Испричај детаљно!”

Ја: „Је л’ о оној жени с огромним стомаком која је код нас, чувши о ђаволима, у страху запомагала помињући своју бебу?”

Мајка: „Штааа!?” – запањено узвикну, док јој се плаве зенице шире од изненађења и љутње. Утом, на моју срећу, помаља се бака из велике собе, чела завијеног мокром марамом.

Бака: „Није могуће! И та фрајла је била његова тема!” – каже, и показује ми мимиком да се склоним из мајчиног видног поља; али ја сам већ паралисан погледом из плавих зеница. Као да тек тада постајем свестан да ништа од онога што ми је мајка рекла нисам уважио; ничега се нисам придржавао, ништа од њене жеље нисам испунио и у сопственим очима испао сам бедни мали издајник. Укишљен, без речи, зурio сам у мајку, све док ме бака није ухватила за руку и извела из просторије.

Годинама сам носио овај догађај као безмеран терет; свестан да је баналан, пун породичне тривијалности, неспоразума супружника који

се преваљују преко деце – али ништа није могло да одагна тај проклети осећај да сам тада изиграо мајчино поверење. Оно што је било најтеже с тим жигом сећања на тај догађај, била су моја осећања према њој, која је мајка увек изнова преиспитивала; ништа од догађаја није пропустила забраву и ништа ми није опростила. (И најмањи неспоразум с њом био је довољан да чујем: „Исти си као онда с оцем. Заборавио си на моје речи и окренуо ми леђа.” – Узалуд сам покушавао да минимизирам читаву причу позивајући се, по сећању, на реакцију деда Анастаса: „Ето шта је упропастило краљеву армију, јер била је пуна оваквих белосветских хохштаплера”, рекао је, чувши за очев коментар случаја Милке-сликарке.) Али било је узалуд. Само је одмахивала руком. Како је време пролазило тај покрет бивао је све уморнији а њен глас све тиши: „Не” – рекла би. „Окренуо си ми леђа. Било је довољно да га видиш и све би заборављао.”

Сећам се, како се не бих сећао! Некако сублично приближаваху се дани очевог одласка из вароши и суђења за које смо сестра и ја добили позиве да се изјаснимо: Код кога од два родитеља желимо да наставимо свој живот?

Мајка је уочи изласка на суд (али увек у бакином одсуству) бесмучно тражила од сестре и мене да понављамо једну те исту мисао: „Желим да будем с мајком и сестром” – то је требало ја да кажем пред судијом. А сестра је требало да каже: „Желим да живим с мајком и братом у овој вароши”. На то је мајка додала:

„То ћете рећи на суду кад вас буду питали: Где и с киме желите да живите? Да ли сте запамтили? Свако своје треба да каже! Не смете да се понављате!” – климали смо главама. Био сам изненађен страхом који се читаво на мајчином лицу; до тада сам био убеђен да мајку ништа не може уплашити. „А сада поновите”, додала је. Сестра и ја смо понављали. Али мајка није била сигурна (у нас или у себе?), и ми смо верглали и верглали реченице које је требало да нас задрже поред ње. То понављање наших будућих изјава пред судом трајало је и трајало – све док се на капији нашег дворишта не би заљуљала велика бабичка ташна, са крупним металним шналама преко спољних џепова на којима би, у моменту, остало нешто од пробљеснуле и клонуле светлости минулог дана.

Пре него што сам (са сестром и родитељима) стао испред судског стола, иза кога је у мене зурило бледо, незаинтересовано лице које ме је пропитивало и које никада пре, а ни после тога, нисам срео у животу – имао сам краћу расправу с оцем.

„Да ли си дошао да обиђеш мене и сестру, или си овде да чујеш шта мисле они који те мрзе?” – упитао сам га, јер више нисам могао да поднесем његово интересовање за све што се збива у нашој кући. Мада, признајем, ни оно осећање да сам издао мајку није ми давало мира. Посматрао ме је у чуду.

У повратку, сестра се одмах с капије сјурила у кућу вичући: „Напао је тату! Напао је тату!” – У кући ме је тек чекало изненађење. Сви су ме гледали као да ме виде први пут у животу.

Расправе с оцем сећам се, могло би се рећи, захваљујући баш том изласку на суд; као и начину како је то између мене и оца сестра саопштила код нас у кући или, можда, понајвише, очевом погледу из аутобуса тог суморног кишног дана.

Ситне капи кише промицале су испод мутњикавог неба, док је дувао слаб, топао летњи ветар. Била је запара и, сећам се, мотор аутобуса је бректао упаљен, пред сам полазак, примајући последње путнике. Путници су одмах, по уласку у аутобус, скидали са себе мантиле, остајући у кошуљама. Отац ме је посматрао кроз стакло аутобуског прозора уморног, бледог лица, без осмеха. (На суду је изгубио – деца су припала мајци.) Вода се таложила негде у удубљењима изнад стакла и одатле се сливала у све јачим цуркама, па се чинило као да се сузе сливају низ његово лице. Унутра, у аутобусу, бивало је све мрачније. Изненада, неке старије жене оптрчавале су око аутобуса у жељи да што боље виде некога у њему. Коначно су застале и почеле раздрагано да машу млађој жени с дететом у наручју. Жена из аутобуса им се смешила и примакла лице детета уз само стакло тако да се детињи нос раширио као омања бабура паприка, док је пара из његових уста маглила стакло, све више скривајући његов лик. Био сам занет тим призором и аутобус је кренуо, чинило ми се, нагло и брзо. У моменту сам пожелео да још једном видим оца – али нисам успео, као да није био у њему! Махинално сам направио корак-два, али у тами одлазећег аутобуса све је било непознато и страно – и све даље од мене.

Потом је грунуо летњи плъусак и водене завесе су засуле малу бедну станицу покривену ћерамидом. Стајао сам испод њене стрехе истурене на дрвеним стубовима. Аутобуска станица је некада (то ћу сазнати касније) била коњушница за време аустроугарске окупације. За час су огромне баре испуниле простор свуда око штације све до липа на речном кеју. Из станичног бифеа излетео је у ону воду пијанац, а онда се, као да га је киша отрезнила, псујући вратио назад.